

πει δὲ νὰ λαμβάνωνται ὡς γνώμων ὑφ' οἰουδήποτε ὅστις πρόκειται νὰ ἐγκύψη εἰς τὴν Φιλοσοφίαν.

Ἡ ἐπίδρασις, ἣν ἤσκησεν ἡ φιλοσοφία τοῦ Μπέρξον ἐπὶ τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς κινήσεως τοῦ αἰῶνός μας, εἶναι μεγίστη καὶ εὐρυτάτη, ποικιλώταται δὲ αἱ ἐκφάνσεις αὐτῆς, ἰδιαίτατα μὲν ἐν Γαλλίᾳ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς Ἀγγλοσαξωνικὰς χώρας καὶ ἀλλαχοῦ, πλὴν τῆς Γερμανίας, ὅπου ἤρρηξε νὰ ἐπικρατήσῃ—καὶ τοῦτο λόγῳ τῶν ἰσχυροῦσων ἐκεῖ φιλοσοφικῶν παραδόσεων, ριζικῶς ἀντιθέτων πρὸς τὸ ἀναλυτικὸν καὶ ἐμπειρικιστικὸν σύστημα τοῦ Μπέρξον.

Καὶ ἐν μὲν τῇ Φιλοσοφίᾳ, ἡ ἐπίδρασις του εἶναι κατάδηλος—ἄμεσος ἢ ἔμμεσος, θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ—ἀδιάφορον—εἰς πάντα ἀναγνώσαντα τὰ μετ' αὐτὸν φιλοσοφικὰ συγγράμματα. Ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῶν καθαρῶς Μπερξονιστῶν, πολλαὶ σχολαὶ ἐσχηματίσθησαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασίν του, ἢ ὑπάρχουσαι εὖρον ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ του στήριγμα καὶ γνώμονα διὰ τὴν ὀριστικὴν τῶν ἀνάπτυξιν. Τοιαῦτα εἶναι : ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ τῆς δράσεως μὲ τοὺς Henri Poincaré, Edouard le Roy, Millard, Duhem, Maurice Blondel κ. ἄ. (*), ἡ φιλοσοφικο-θεολογικὴ αἵρεσις

(*) Ἡ φιλοσοφία τῆς δράσεως εἶναι συμβιβασμὸς, τρόπον τινά, τῆς ὀρθολογιστικῆς ἀντιλήψεως : «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος» καὶ τοῦ πραγματιστικοῦ ἀξιώματος : «ἐν ἀρχῇ ἦν ἡ πρᾶξις». Κατὰ τὴν σχολὴν ταύτην, ἡ δράσις δὲν εἶναι προῖον τῆς σκέψεως οὔτε καὶ τανύπαλιν, ἀλλ' ἀμφοτέραι εἶναι ἰσάξια καὶ ἀλληλέγγυοι, συμπληροῦσαι ἀλλήλας. Ἐὰν ἡ σκέψις καθοδηγῇ τὴν δράσιν, ἀλλὰ καὶ αὕτη παρασκευάζει καὶ ἐπεκτείνει ἐκείνην, διὰ τῆς ἀμέσου ἐμπειρίας τῆς ζωῆς. Τὸ ἀρχέτυπον τῆς θεωρίας ταύτης δύναται ὁ ἀναγνώστης νὰ τὸ διῶδῃ ἐν τῷ ἀνὰ χεῖρας ἔργῳ εἰς τὸ μέρος ὅπου ὁ Μπέρξον ὀμιλεῖ περὶ τῆς ἰδεατῆς γενέσεως τῆς ὕλης καὶ τῆς διανοίας ἐν ταυτῷ.

τοῦ μεταφραστοῦ

τοῦ *Καθολικοῦ Καινοτροπισμοῦ* (Modernisme) μετὰ τοὺς Loisy, Tyrtel, Edouard Le Roy κ. ἄ. (*) ὁ *Γαλλικὸς Πραγματι-σμός* (**) ὅστις δὲν εἶναι εἰμὴ καταχώρησις τῆς Ἀγγλοσαξωνικῆς πραγματιστικῆς φιλοσοφίας τῶν William James, Schiller καὶ Dewey εἰς τὰ Μπερξονικὰ πλαίσια, καὶ γενικῶς πᾶσαι αἱ ἀντιδιανοητικιστικαὶ (ἀντι-ιntellectualistes), ἀνορθόλογοι (irrationelles) καὶ μυστικιστικαὶ—κατὰ προέκτασιν τοῦ Boutroux τοῦ ὁποίου συνεχιστὴς τρόπον τινὰ εἶναι ὁ Μπέρξον—σημεριναὶ ἐν τῇ Φιλοσοφίᾳ τάσεις.

Ἄνεφερόν τινος ἀνωτέρω περὶ τῆς ὁδήσεως τῆς δοθείσης ὑπὸ τῆς Μπερξονείου φιλοσοφίας πρὸς τὰς ψυχικὰς ἐρεῦνας. Γενικώτερον δέ, ὀφείλει νὰ ἐξαρθῇ ἡ ἀπόσεισις τοῦ ζυγοῦ τοῦ προσδιοριστικισμοῦ ἀπὸ τῶν ἠθικῶν καὶ τῶν βιολογικῶν ἐπιστημῶν, ἡ χειραφέτησις τῆς Ψυχολογίας ἀπὸ τῆς τυραννικῆς κηδεμονίας τῆς Λογικῆς ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς Φυσιολογίας ἀφ' ἑτέρου. Ὁ καθηγητὴς

(*) Κατὰ τὴν φιλοσοφικοθρησκευτικὴν θεωρίαν τοῦ Καθολικοῦ Καινοτροπισμοῦ, τὰ Χριστιανικὰ δόγματα, ἡ Χριστιανικὴ καθόλου θρησκεία δὲν εἶναι τι ἄπαξ καὶ διὰ παντὸς δεδομένον, στατικόν τι καὶ μόνιμον, ἀλλ' ἐξελίσσεται ἐν ᾧ μέτρῳ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς καὶ τὰς ἐκάστοτε θρησκευτικὰς ἀνάγκας τῶν ἀνθρώπων, πρὸς ἰκανοποίησιν τῶν ὁποίων καὶ διεμορφώθη ἀρχικῶς. Ὁ Καινοτροπισμὸς κυρίως διετυπώθη περὶ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Καρδινάλιου Newman, ἀλλ' εὐρύτερον ἀνεπτύχθη κατόπιν καὶ διεδόθη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς Μπερξονείου δοξασίας περὶ ἀδιαλείπτου τῶν πάντων μεταβολῆς καὶ ἐξελίξεως, καὶ τοῦ Θεοῦ ὡς περὶ ἐν ἀενάῳ γίνεσθαι διατελοῦντος (Dieu se fait), καὶ τῆς πραγματιστικῆς ἀφ' ἑτέρου ἀρχῆς ὅτι αἱ οἰαιδήποτε θεωρίαι καὶ τὰ δόγματα εἶναι ἀληθῆ ἐν ᾧ μέτρῳ ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς.

(**) Περὶ πραγματισμοῦ ἐν γένει, τῶν ἐκασταχοῦ παραλλαγῶν καὶ τῶν διαφόρων συνεπειῶν αὐτοῦ, ἴδε: «*Πραγματισμὸς καὶ Οὐμανισμὸς*» τοῦ κ. Εὐαγγ. Παπανοῦτσου—Ἀλεξάνδρεια 1924, ὡς καὶ τὸ μέλλον νὰ ἐκδοθῇ προσεχῶς ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ Βιβλιοθήκῃ Βασιλείου, κατὰ μετάφρασιν μου, ἔργον τοῦ William James «*Ὁ Πραγματισμὸς*».

δὲ κ. Ἡλ. Ἀναστασιάδης ἐπραγματεύθη περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς φιλοσοφίας τοῦ Μπέρξον εἰς τὴν Ἐπιστήμην τοῦ Δικαίου ἐν γένει. (*)

Ἄλλὰ καὶ ἐπ' αὐτῶν ἀκόμη τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν σημαντικὴ ἠσκήθη ἡ ἐπίδρασις του, ἰδίᾳ ἐπὶ τῆς θετικωτέρας τῶν Ἐπιστημῶν, τῆς Μαθηματικῆς, διὰ τῆς περὶ χρόνου καὶ χώρου διδασκαλίας του, ἣτις πολλὰς ἀναλογίας παρουσιάζει πρὸς τὴν περίφημον θεωρίαν τοῦ Einstein. Ὡς γνωστὸν ὁ Einstein, κατὰ τὴν διεξαχθεῖσαν μετὰ τῶν Γάλλων σοφῶν ἐν τῇ Collège de France συζήτησιν ἐπὶ τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος, τοῦ Μπέρξον τὰς παρατηρήσεις... ψυχολογικῆς μᾶλλον φύσεως, εἶναι ἀληθῆς—κυρίως ἐπρόσεξεν, ἡ μεταξὺ των δὲ διαφορά ἐκεί τοῦ ταυτοχρόνου δὲν ἐκρίθη εἰσέτι ὀριστικῶς. (**)

Ἐν τῇ Κοινωνιολογίᾳ, ἡ ἐπίδρασις τῆς φιλοσοφίας τοῦ Μπέρξον ἐξεφάνη ἐν Γαλλίᾳ κατὰ δύο ὅλως ἀντιθέτους διευθύνσεις: τὸν συντηρητικὸν ἐθνικισμὸν ἀφ' ἑνὸς καὶ τὸν ἐπαναστατικὸν συνδικαλισμὸν ἀφ' ἑτέρου. (***) Παρὰ τὴν ἄκραν αὐτῶν ἀντίθεσιν, κοινὸν ἔχουν σήμερον τὸ θεωρητικὸν των ἔρεισμα αἱ δύο σχολαί. Εἶναι δὲ τοῦτο ἡ περὶ τῆς σχέσεως τῆς δράσεως πρὸς τὴν διανόησιν θεωρία τοῦ Μπερξονισμοῦ. Ἐνῶ οἱ θετικισταὶ (Durchein, Lewy—Brühl κ. ἄ.) θεωροῦσι τὴν δράσιν συνδεδεμένην

(*) Ἴδε τὴν ἐν ἀρχῇ ἀναφερθεῖσαν διάλεκτον του, τὴν δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τὸν τίτλον «Savigny — Bergson — Heidegger».

(**) Ἴδε σχετικῶς τὸ ἔργον τοῦ Μπέρξον: «Durée et Simultanité» καὶ Nordman: «Notre maître le temps — Bergson ou Einstein?»

(***) Ἴδε σχετικῶς τοῦ Abel Rey: «La Philosophie Moderne». Πρέπει γὰρ σημειωθῆναι ὅτι ὁ συνδικαλισμὸς διετυπώθη κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Fernand Pelloutier, πρὶν ἢ ὁ Μπέρξον ἐμφανίσῃ τὰ αἰσθητά του, ἀλλὰ διεμορφώθη ὑπὸ τοῦ Sorel εἰς ἐπαναστατικὸν συνδικαλισμὸν... ὑπάρχει καὶ ὁ μεταρρυθμιστικὸς συνδικαλισμὸς — ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Μπερξονικῶν καὶ Πραγματιστικῶν θεωριῶν.

πρὸς τὴν διανόησιν καὶ τὴν ἐπιστήμην, ὡς τὸ ἀποτέλεσμα πρὸς τὴν ἀρχὴν, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῆς τοιαύτης ἀντιλήψεως ἤχθησαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἢ ἀνεξαρτήτου λεγομένης ἠθικῆς, ἀντιθέτως ὁ Μπερξονισμός, ἀντιτάσων τὴν μεταφυσικὴν ἠθικὴν, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Ἐπιστήμη εἶναι μία ἀνάγκη τῆς πρακτικῆς δραστηκότητος ἐπὶ ἀψύχων ὑλικῶν πραγμάτων, ἡ ἀρχὴ ὅμως τῆς δράσεως δέον ν' ἀναζητηθῆ, οὐχὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ οὔτε ἐν τῇ διανοίᾳ, ἀλλὰ πέραν αὐτῆς, ἐν τῷ ἐνστίκτῳ. Ἐξ οὗ ἀπέρρευσε εἰδὸς τι μυστικισμοῦ τῆς δράσεως, ὅστις ἤγαγεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν *δημιουργικῶν* λεγομένων *μύθων*, ἰδεώδους τινὸς δηλαδὴ ἐμπνέοντος καὶ ζωπυροῦντος τὴν δρᾶσιν. Τὸ ἰδεώδες τοῦτο ἡ σχολὴ τοῦ συντηρητικοῦ ἐθνικισμοῦ τὸ ἐζήτησεν εἰς τὰς ἑκασταχοῦ ἐθνικὰς καὶ θρησκευτικὰς παραδόσεις, ἐπεχούσας θέσιν ἐνστίκτου τῶν κοινωνιῶν καὶ ἐκφραζούσας τὰς ἑκασταχοῦ τοπικὰς καὶ χρονικὰς κοινωνικὰς ἀληθείας — μὴ ὑπαρχούσης ἐνιαίας ἔξω τόπου καὶ χρόνου κοινωνικῆς ἀληθείας — αἵτινες εἶναι πρόσφοροι διὰ τὴν κοινωνικὴν δρᾶσιν. Μὲ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατέχει τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως καὶ ἡ δρᾶσίς του δὲν προσδιορίζεται ἐξ ὁλοκλήρου καὶ ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τῶν ἐξωτερικῶν αἰτίων, ὑπὸ τῆς μηχανικῆς ἐπενεργείας τῶν φυσικῶν νόμων — εἶδομεν δὲ ἄνωτέρω πῶς ὁ Μπερξον θέτει τὸ αὐτεξούσιον — δύναται διὰ τοῦ ἰδανικοῦ νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος του καὶ μὲ αὐτὸ ὡς πυξίδα νὰ κυβερνήσῃ τὰς τύχας του, ἀδιαφόρως ἂν τὸ ἰδανικὸν δὲν εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ πραγματώσιμον. Ὡς τοιαύτην πυξίδα, ἡ σχολὴ τοῦ συντηρητικοῦ ἐθνικισμοῦ, συνδυάσασα τὰς ἐθνικὰς καὶ θρησκευτικὰς παραδόσεις, ἐμόρφωσε τὸ ἰδανικὸν τοῦ «Γάλλου Χριστιανοῦ». Εἰς τὴν σχολὴν ταύτην, ἐκτὸς τῶν κοινωνιολόγων καὶ ἠθικιστῶν, ἀνήκουν καὶ πολλοὶ λογοτέχναι ἐπιφανεῖς, ἐν οἷς ὁ σοσιαλιστὴς πρότερον καὶ ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Μπερξον μεταστραφεὶς Charles Peguy καὶ ὁ υἱὸς τοῦ κ. Γιάννη Ψυχάρη Ἐρνέ-

στος, (*) ἀμρότεροι πεσόντες κατὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον, ἀγωνιζόμενοι λαμπρῶς καὶ κυριόσαντες διὰ τοῦ αἵματός των τὰς ἰδέας των. (**) Ὁ δημιουργικὸς μύθος, τὸ ἰδανικόν, δίδον ὄψιν τινὰ πραγματικότητος εἰς τὰς ἐλπίδας καὶ ἠθικὸν στήριγμα διὰ τὴν ἐν τῷ παρόντι δρασίαν, δὲν ἐπιδέχεται διανοητικὴν ἀνάλυσιν· εἶναί τι ἀδιανόητον καὶ ὑπέρογον· εἶναι, οὕτως εἶπειν, ἡ ἐνόρασις τῶν κοινωνιῶν. Ἦν ἀνάγκη τοῦ δημιουργικοῦ μύθου θεωρεῖ ἕξις ἐπιτακτικὴν καὶ ὁ ἐπαναστατικὸς συνδικαλισμὸς, ἠρώσας ὡς ἰδανικὸν τοῦ ἐργάτου τὴν παγκόσμιον γενικὴν ἀπεργίαν, δι' ἧς θὰ καταλυθῇ τὸ κρατοῦν κεφαλαιοκρατικὸν καθεστῶς, διὰ νὰ ἰδρυθῇ τὸ σοσιαλιστικόν. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν στενὴν Μαρξικὴν θεωρίαν, καὶ ἦν ἡ μεταμόρφωσις τῆς ἀστικῆς κοινωνίας εἰς προλεταριακὴν θέλει συντελεσθῆ μοιραίως, κατ' ἀνεγκλιον ἀνιγκαιότητα, λόγῳ τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἰσχύοντος οἰκονομικοῦ καθεστῶτος, ἔστω καὶ ἂν οὐδεμίαν προσπάθειαν καταβάλλῃ ὁ ἐργάτης, οἱ συνδικαλισταὶ φρονοῦσιν ὅτι χρειάζονται ἀγῶνες συνεχεῖς καὶ ἐντατικοὶ τοῦ ἐργάτου—καὶ μόνου αὐτοῦ, ἀλλ' ἐμφορημένου ἀπὸ δημιουργὸν αὐτοπεποίθησιν—ὅπως ἐπιτευχθῇ ἡ νίκη τοῦ προλεταριάτου. Ἀντιθέτως ἐπίσης πρὸς τὸν ἐκ τῶν τοιούτων ἐντελήψεων τοῦ Μαρξ ἀπορρεύσαντα ἱστορικὸν ὕλισμόν, — ὅστις εἶναι ἐφαρμογὴ τοῦ αὐστηροτέρου προσδιοριστικισμοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ ταῖς κοινωνικαῖς ἐπιστήμαις, ἀποδίδων ὅλα τὰ κοινωνικὰ καὶ ἱστορικὰ

(*) Ἴδε σχετικῶς: René Lalon «Histoire de la Littérature Française contemporaine».

(**) Διὰ τὴν ὅλην κίνησιν τῶν συντηρητικῶν ἐθνικιστῶν — ἐξ ὧν πολλοί, ἐπαλαμβάνω, ἀνῆκον πρότερον εἰς τὰς σοσιαλιστικὰς τάξεις — ὁ Λένιν ἐμέμφετο τοῦ Μπέρξον, ὃν κατήγγελλεν ὡς ἠθικὸν αὐτουργὸν τῶν ἱμπεριαλιστικῶν-Γαλλικῶν τάσεων καὶ δὲν τῷ συνεχώρει τὸ ὅτι, διαρκούντος τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου, ἐδέχθη νὰ μεταβῇ μετ' ἄλλων προσωπικοτήτων εἰς Ἀμερικὴν, ἵνα ἐνεργήσῃσι διὰ τὴν ἐξοδον τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν ἐκ τῆς οὐδετερότητος ὑπὲρ τῶν Συμμάχων, (Ἴδε Guilleaux: «Le Portrait authentique de Vladimir Ilitch Lénine»).

ἐν γένει γεγονότα εἰς λόγους οἰκονομικοὺς ἢ ὕλικούς ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἀποκλείων δὲ οἵανδήποτε ἐπίδρασιν τῶν ἠθικῶν λόγων ἢ ἀνάγων τούτους εἰς ὕλικὰ αἴτια, — ἀντιθέτως τούτων, λέγω, ὁ ἰδρυτὴς τοῦ συνδικαλισμοῦ Fernand Pelloutier(*) ἐθεώρει ὡς πρωτεύοντα ἐν τῇ ἐργατικῇ δράσει τὸν ἠθικὸν παράγοντα καὶ πολλαχῶς προεβίβανε τὸ ἔδαφος εἰς τὴν Μπερξονικὴν διεύθυνσιν καὶ τὴν διαμόρφωσιν ἐνὸς μπερξονίζοντος, οὕτως εἰπεῖν, ἐπαναστατισμοῦ. Ὁ ἐπιφανέστερος δὲ τοῦ ἐπαναστατικοῦ συνδικαλισμοῦ θεωρητικὸς Georges Sorel, ὁ καὶ «ἀπολογητὴς» τῆς βίας, καὶ εἰς τῶν μεγαλύτερων διανοητῶν τῆς Γαλλίας τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, πραγματιστής, Μπερξονιστής, εἰς δὲ τῶν βαθυτέρων καὶ φωτεινότερων κριτικῶν τῆς Μπερξονείου φιλοσοφίας,**) ἀποκαλεῖ ἐνόρασιν τοῦ σοσιαλισμοῦ τὸν δημιουργικὸν μῦθον τῆς γενικῆς ἀπεργίας, ὅστις καὶ μὴ πραγματοποιούμενός ποτε—ἔστω—διατηρεῖ ὅμως ἀμείωτον καὶ ἀναζωκυροῖ, ὡς ἠθικὸς παράγων, ὡς ἰδανικόν, τὸν πρὸς δράσιν ἐργατικὸν ἐνθουσιασμόν, τὸν ὁποῖον μαραίνει ὁ διανοητικισμὸς, ἢ ψυχρὰ λογικὴ ἢ, συνήθως, ἕτερογενῆς προέλευσις καὶ συμβατικὴ ἐπαναστατικὴ πίστις τῶν ἡγετῶν τῶν ἐργατικῶν μαζῶν. Αἱ ἀπεργίαι, λέγει, ἐγέννησαν ἐν τῷ προλεταριάτῳ τὰ εὐγενέστερα, τὰ βαθύτερα καὶ κινητικότερα αἰσθήματα. Ὁ μῦθος τῆς γενικῆς ἀπεργίας συγκεντρώνει πάντα τὰ αἰσθήματα ταῦτα εἰς συνολικὴν εἰκόνα ζωηράν, ἱκανὴν νὰ μορφώσῃ ἐπαναστατικὰς συνειδήσεις, νὰ διεγείρῃ τὸ ἐπικὸν πνεῦμα παρὰ τῷ ἐργάτῃ καὶ νὰ τῷ δόσῃ στιγμιαίως καὶ ἀπτήν, οὕτως εἰπεῖν, τὴν ἀμεσον καὶ οὐσιώδη γνῶσιν τοῦ σοσιαλισμοῦ.***)

(*) Ἐν «Histoire des Bourses du travail» σελ. 13.

(**) Ἡ κριτικὴ τοῦ ἐπὶ τῆς «Δημιουργοῦ Ἐξελίξεως» ἔχει περιληφθῆ εἰς τὸ ἔργον του: «L'utilité du Pragmatisme».

(***) Ἴδε σχετικῶς Félicien Challaye: «Syndicalisme révolutionnaire et Syndicalisme réformiste» σελ. 60-61 (ὑποσημείωσις). Ἐπίσης ἴδε Georges Sorel: «Réflexions sur la violence» σελ. 172-220.

Ἰσχυρότατα ἐπίσης ἐκδηλοῦται ἡ ἐπίδρασις τῆς Μπερξονείου φιλοσοφίας καὶ εἰς τὴν σύγχρονον λογοτεχνίαν καὶ τὴν Τέχνην γενικῶς, τόσον ἐν Γαλλίᾳ ὅσον καὶ πέραν αὐτῆς. Εἰς τὴν ἐπίδρασιν ταύτην ἀποδίδονται (*) αἱ σήμερον διέπουσαι τὴν φιλολογικὴν δημιουργίαν ἀντιδιανοητικιστικαὶ καὶ μυστικιστικαὶ τάσεις, ἡ ποιά τις παρατηρουμένη ψυχικότης, ἡ ἐπίκλησις τῆς πίστεως καὶ τοῦ αἰσθήματος, ἡ προτίμησις τῆς ἀμέσου ἐμπειρίας τῆς Ζωῆς ἀπὸ τὰς ἀφαιρέσεις τῆς διανοίας, ἡ ἔξαρσις τοῦ ἐνστικτοῦ, ἡ καλλιτεχνικὴ σπουδὴ τοῦ ἔσωτέρου βίου τοῦ ἀνθρώπου, ἡ δημιουργικὴ ἐκμετάλλευσις τῶν παραδόσεων, ἡ ἐμφάνισις τῆς ἐνστικτώδους δράσεως ὡς ὑπερβαλλούσης τὴν συνειδητὴν σκέψιν. Ἐκτὸς τῶν προαναφερθέντων Péguy καὶ Ἐρνέστου Ψυχάρη, ὁ D'Espèrès, ὁ Georges Duhamel, ὁ André Suarès, ὁ Giovanni Papini, ὁ Pirandello καὶ ἄλλοι πολλοὶ λογογράφοι, οἵτινες, κατὰ τὸν Gaston Riou (**), «καλυπτόμενοι ὑπὸ τὸ κῦρος τοῦ περισσότερον λογοτέχνου ἐξ ὅλων τῶν φιλοσόφων, πρεσβεύουσι τὸ αὐθόρμητον καὶ τὸ αὐτεξούσιον, βλέποντες πέραν τῶν γεγονότων καὶ πέραν ἐπίσης αὐτῶν ἀναζητοῦντες τὴν βαθεῖαν καὶ μυστηριώδη πραγματικότητα, τῆς ὁποίας δὲν εἶναι ταῦτα εἰμὲν ἐφήμερα σύμβολα» — πάντες οὗτοι θεωροῦνται ὑποστάντες τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Μπέρξον.

* * *

Ἐξ ὅλων ὅσα προηγήθησαν καταδείκνυται ἀρκούντως, ἐλπίζω, ἡ πρωτεύουσα ἐν τῇ συγχρόνῳ παγκοσμίῳ πνευματικῇ

(*) Ἴδε René Lalou: «Histoire de la Littérature Française contemporaine».

(**) Ἴδε «Le Matérialisme actuel», κεφάλαιον «Du Natu-
ralisme à l'Idéalisme».

κινήσει σημασία τοῦ φιλοσοφικοῦ ἔργου τοῦ Μπέρξον — λόγος δι' ὃν ἔκρινα ἐπιβαλλομένην τὴν μετάφρασιν τοῦ καλυτέρου καὶ κεφαλαιωδεστέρου συγγράμματός του εἰς τὴν Ἑλληνικὴν. Ἄσμοι ἐπιτραπῆ ὅμως ἤδη νὰ ὁμιλήσω, διεξοδικώτερον πως, παρ' ἐν ἀρχῇ, διὰ τὰς δυσχερείας, τὰς ὁποίας παρουσίασεν ἡ μετάφρασις αὕτη· καὶ παρουσίασεν οὐκ ὀλίγας, οὐδὲ μικράς.

Πρῶτον αὕτη αὕτη ἡ φύσις τοῦ βιβλίου συνεπάγεται δυσπερβλήτους δυσκολίας. Ἡ καινοτόμος φιλοσοφία τοῦ Μπέρξον ἐκτίθεται ἐν αὐτῷ καὶ ἀναπτύσσεται κατὰ τρόπον ὅπως πρωτότυπον, ἰδίας ὀρολογίας χρησιμοποιουμένης καὶ πλείστων εἰσαγομένων νεολογισμῶν· πλείστων ὑπαρχόντων ὄρων μεταβάλλεται — ἐπὶ τὸ εὐρύτερον ἢ στενώτερον — ἡ περιεκτικότητα, ἄλλων ἄρδην μετατρέπεται ἡ ἔννοια, καὶ πολλοὶ εἰσάγονται νέοι· πραγματικῆ ἐπανάστασις καὶ εἰς τὸ λεκτικόν, ὅπως εἰς τὸ νόημα. Ἡ ροϊκότης ἐξ ἄλλου τῶν διανοημάτων του καὶ τὸ φευγαλέον τῶν ἐνορημάτων του, ἡ παρουσίαις τῶν πάντων, καὶ λεκτικῶς, ὡς ἐν ἀενάῳ κινήσει καὶ μεταβολῇ, κάποιος ἀδιάλειπτος παλμός, ὅστις συνέχει τὴν σκέψιν του, δυνητικῆ τις ἀπόχρωσις, μὲ τὴν ὁποίαν κολάζει τῶν ὀρισμῶν τὴν παγιότητα, οὐδαμοῦ βλέπων κατάστασιν τινα, ἀλλὰ πανταχοῦ τάσιν, ἐλαστικὴ σχεδὸν εὐκαμψία καὶ ἀκροτάτη λεπτότης διατυπώσεως, γενικῶς ὁ καθιστάμενος ὑπ' αὐτοῦ ἴδιος τρόπος τοῦ φιλοσοφεῖν καὶ ἐκθέτειν τὰ φιλοσοφήματά του, πρὸς δὲ ἡ συνήθης εἰς τὸν προφορικὸν λόγον μᾶλλον ἀνάγλυφος ἐνάργεια καὶ παραστατικότης δίδουν βεβαίως ἀμεσώτερον καὶ εὐκολώτερον τὸ νόημα εἰς τὸν ἀναγνώστην ἢ τὸν ἀκροατὴν, ἀλλὰ δυσκολώτατα δίδονται εἰς μετάφρασιν. Τὸ ὕψος του, ἀκριβῶς λόγῳ τῆς χάριτος καὶ τῆς ζωῆς, ἣτις σφίζει ἐν αὐτῷ, δυσχεραίνει μεγάλως τὴν μετάγγισιν τῆς σκέψεως ἀπὸ τῆς μιᾶς γλώσσης εἰς τὴν ἄλλην. Καὶ τὸ ὕψος εἰς τὸν Μπέρξον — μήπως τὸ ἴδιον δὲν ἀληθεύει περὶ ὄλων τῶν συγγραφέων; ἀλλὰ εἰς αὐτὸν ἰδιαίτατα — δὲν εἶναι μόνον μορφή, εἶναι ἁλοκληρω-

τικὸν μέρος τῆς οὐσίας. Αἰσθάνεται τις κατὰ τὴν μετάφρασιν, ἀλλαχοῦ μὲν νὰ τρίξουν τὰ πλαίσια τῶν λέξεων εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι ἀδύνατον νὰ καταχωρηθῇ ἐν πλήρει ἐφαρμογῇ τὸ νόημα, ἀλλαχοῦ δὲ νὰ ἐξατμίζεται ἡ πτητικὴ σκέψις τοῦ συγγραφέως. Εἰς ἀντιμετώπισιν τῶν δυσχερειῶν τούτων παρέστη πολλαχοῦ ἡ ἀνάγκη εἰδικῆς ἐπεξεργασίας τῶν λέξεων, ὥστε νὰ προσλάβωσι τὴν δέουσαν ελαστικότητα· πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν δυσχερειῶν εἶπον, ὅχι τὴν πλήρη ὑπερνίκησιν αὐτῶν. — πάντως μεταξὺ τοῦ πρωτοτύπου καὶ τῆς μεταφράσεως θὰ ὑπάρχη ἡ μεταξὺ τῆς ἐπιμέτρου καὶ τῆς ἐτοίμης ἐνδυμασίας διαφορὰ ἐφαρμογῆς ἐπὶ τοῦ σώματος· καὶ πάλιν εἶναι ἀσθενῆς ἡ παρομοίωσις, διότι ἡ ἐνδυμασία εἶναι κάτι χωριστὸν ἀπὸ τὸ σῶμα. — θὰ ὑπάρχη πάντοτε ἡ διαφορὰ ἡ μεταξὺ τοῦ πρωτοτύπου καὶ τοῦ ἀντιγράφου ἐνὸς πίνακος μεγάλου ζωγράφου, τοῦ ὁποίου οἱ συνδυασμοὶ τῶν χρωμάτων ἀποτελοῦν μέρος τοῦ σχεδίου. Τὰς δυσχερείας ηὔξανεν ἡ ἀφθονία παραδειγμάτων, παραπομπῶν, ἐπιχειρημάτων, παρομοιώσεων καὶ εἰκόνων, μὲ τὰς ὁποίας ἡ πανεπιστημιοσύνη καὶ ἡ ἀπέραντος ἄμεσος ἐμπειρία τοῦ Μπέρξον διανθίζει τὴν «Δημιουργὸν Ἐξέλιξιν» καὶ διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἢ τεχνικὴν, τὴν οἰκείαν ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἀπόδοσιν τῶν ὁποίων παρέστη ἀνάγκη συχνοτάτης προσφυγῆς εἰς τὰ εὗρισκόμενα Ἑλληνικὰ εἰδικὰ συγγράμματα καὶ εἰς πολλοὺς τῶν ὑπαρχόντων ἐν Ἑλλάδι ἀρμοδίων — προσφυγῆς ὅμως οὐχὶ πάντοτε τελεσφόρου, λόγῳ τῆς μὴ ὑπάρξεως παγίων ὅρων παρ' ἡμῖν. Δι' ἄλλους μὲν ξένους ὅρους ὑπάρχουν πολλαὶ Ἑλληνικαὶ ἀποδόσεις, οὐδεμία ὅμως ἀντιστοιχεῖ πλήρως, δι' ἄλλους δὲ ἔλλείπει οἵαδήποτε. Ὡς θὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης, ἀναφέρω ἐν ὑποσημειώσει εἰς τὴν ἀνά χειρας μετάφρασιν τέσσαρας ἀποδόσεις τῆς ἐξ Ἑλληνικῆς ρίζης Γαλλικῆς λέξεως glycose (συστατικοῦ τινος τοῦ αἵματος). Εἰδικὰ λεξικά, ἐπιστημονικά, φιλοσοφικά, τεχνικά δὲν ὑπάρχουν συγχρονισμένα. Μερικὰ ὑπάρχοντα εἶναι καθυστερημένα, τὰ δὲ

κοινὰ λεξικά ἐξίσου καὶ ταῦτα καθυστερημένα, οὐδόλως ἀνταποκρινόμενα πρὸς τὴν σημερινὴν ἐξέλιξιν τῆς Γαλλικῆς καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, συγχύζουσιν ἀξιολυπῆτως, ὅταν δὲν τὴν ἀγνοῶσι, τὴν ἐπιστημονικὴν, φιλοσοφικὴν καὶ τεχνικὴν ὀρολογίαν.

Εἰδικῶς προκειμένου περὶ τῆς παρ' ἡμῖν ὀρολογίας, τῆς φιλοσοφικῆς ἰδιαιτάτα, εἶναι φυσικὴ ἢ ποσοτικὴ καὶ ποιοτικὴ αὐτῆς ἀνεπάρκεια, ἐφόσον στερούμεθα ἰδίας φιλοσοφικῆς κινήσεως ἀξιολόγου. Οἱ ὑπάρχοντες ὄροι δὲν ἔχουν, οὕτως εἶπεῖν, ζωὴν ἰδίαν· ἐτέθησαν ἀλλοίως ἐκάστοτε, ἀναλόγως τῶν ἀντιλήψεων τοῦ θέσαντος, διὰ νὰ ἀποδόσωσιν ἀπλῶς ὡς σημεῖα νεκρὰ ξένους ὄρους, οἱ ὅποιοι ὅμως ἔχουν ἰδίαν ἱστορίαν, περιεχόμενον, ζωὴν. Ἐνεκα τούτου, δίδων ἐν ὑποσημειώσει, ὅπου παρίστατο ἀνάγκη, τὸ περιεχόμενον ἐκάστου ὄρου, καὶ αὐτὴν τὴν γραφὴν τοῦ Γαλλιστί, ἐρρόντισα ἐν τῇ ἀποδόσει, ἐχόμενος βεβαίως τῆς ἐννοίας πάντοτε, νὰ μὴ ἀπομακρυνθῶ τῆς κατὰ κυριολεξίαν μεταφράσεως, καθόσον πολὺ φοβοῦμαι ὅτι, διὰ τῶν συνήθων εἰς τινὰς παραφράσεων, παρεξηγοῦνται πολλοὶ ὄροι, ἀφοῦ, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, δὲν ἔχομεν οὔτε σύγχρονον φιλοσοφίαν οὐδὲ νεωτέραν φιλοσοφικὴν παράδοσιν, ἐξ ἧς νὰ λάβωσιν οἱ ὄροι περιεχόμενον. Ἀνάγκη ἐπίσης νὰ λεχθῶσιν τινὰ ἐν ταῦθα διὰ τὴν κατάληξιν -ισμός τῶν ὄρων τῶν σημαινόντων τὰς διαφόρους φιλοσοφικὰς ἢ ἐπιστημονικὰς σχολὰς (προσδιοριστικισμός, Μπερξονισμός, πραγματισμός), ἀντιστοιχοῦσαν εἰς τὴν Γαλλικὴν -isme. Ὑπάρχουσιν οἱ ὅποιοι τὴν ἀποκρούουν ὡς μὴ Ἑλληνικὴν κατάληξιν καὶ προτείνουν εἰς καταλήξεις -κρατία καὶ -αρχία (αἰτιοκρατία, ἑτεραρχία κλπ.). Πιθανὸν αἰ τοιαῦτα καταλήξεις νὰ εἶναι Ἑλληνικαί, ἀλλὰ λογικαὶ δὲν εἶναι· κράτος καὶ ἀρχὴ εἶναι τι πολὺ καθολικὸν καὶ δεσποτικὸν οὕτως εἶπεῖν, ἐξαφανίζουσαν τὴν ἐννοίαν τῆς αἰρέσεως, ἣτις προὑποτίθεται εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόστασιν τῶν σχολῶν. Ὁρθὴ καὶ Ἑλληνικὴν κατά-

ληξίς πρὸς σχηματισμὸν τῶν ὀνομάτων τῶν διαφόρων σχολῶν θὰ ἦτο -δοξία ἢ -φροσύνη (αἰσιοδοξία, ὑλοφροσύνη κλπ.) Μία φιλοσοφική, ἢ ἐπιστημονική σχολή δοξασίας ἢ φρονήματα διατυπώνει, δὲν ἰδρῦει κράτος οὔτε καθιστᾷ ἀρχάς. Ἄλλ' ἐπειδὴ αἱ καταλήξεις αὗται -δοξία καὶ -φροσύνη, ὅπως καὶ αἱ -αρχία καὶ -κρατία, ἄλλως τε, δὲν δίδονται εὐαρμόστως πρὸς σχηματισμὸν ὄρων, προτιμητέα γενικῶς ἢ κατάληξις -ισμός, μὴ ὑστεροῦσα—εἰρήσθω τέλος καὶ τοῦτο—οὐδαμῶς ἄλλως τε εἰς Ἑλληνικότητα. Ἑλληνικαὶ καταλήξεις καὶ λέξεις γενικῶς εἶναι ὄχι μόνον ὅσαι ὑπῆρχον παρ' ἀρχαίοις, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖναι αἵτινες ἐντὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ πλαισίου ἐπλάσθησαν σὺν τῇ ἐξελίξει.

Ἐδικαιολόγησα ἐν ὑποσημειώσει ἀνωτέρω τὴν διὰ τοῦ Προσδιοριστικισμοῦ ἀπόδοσιν τοῦ Γαλλικοῦ ὄρου *déterminisme*, ἀπαντωμένου εἰς πᾶσαν σχεδὸν σελίδα τῶν συγχρόνων ἐπιστημονικῶν καὶ φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων. Μένει ἤδη νὰ δικαιολογήσω τὴν μετάφρασιν δύο βασικῶν ἐν τῷ ἀνά χειρὸς ἔργῳ ὄρων: τοῦ *élan vital* καὶ τῆς *intuition*. Καὶ διὰ μὲν τὸ πρῶτον, ὅπερ σημαίνει τὴν μεταφυσικὴν τοῦ Μπέρξον ἀρχὴν, προετίμησα τὴν ἀπόδοσιν *ζωτικὴ φορὰ* καὶ ὄχι *ζωϊκὴ δρμὴ*, ἧς μέχρι τοῦδε ἐγένετο χρῆσις, (*) διότι τὸ μὲν ἐπίθετον *ζωϊκός* ἐπεκράτησε ν' ἀντιστοιχῆται μὲ τὸ Γαλλικὸν *animal-e*, τοῦ *vital-e* ἀποδιδομένου μᾶλλον μὲ τὸ Ἑλληνικὸν *ζωτικός*, ἢ δὲ λέξις *φορὰ* (ἢ *φόρα* τῆς ὀμιλουμένης) μοῦ φαίνεται ἐκδηλώτερον τῆς *δρμῆς* σημαίνουσα τὴν κίνησιν, πρὸς δὲ καὶ ἐνέχουσα τὴν ἐννοίαν τῆς αὐξήσεως ἐν τῷ μέτρῳ τῆς προχωρήσεώς της — βασικὰ ἀμφοτέρω στοιχεῖα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Μπέρξον· Ἡ *intuition*, ἐκ τοῦ Λατινικοῦ *intuitio* (ἀπὸ τὸ ρῆμα *in-tuere*==ἐν-ὄρῳ) κυριωλεκτικώτερον καὶ φιλοσοφικώτερον ἀποδίδεται Ἑλληνιστὶ *ἐνό-*

(*) Ἴδε προαναφερομένας πραγματείας τῶν κ. κ. Ἀναστασιάδου, Ἀνδρούτσου, Δαλεζίου, Παπανούτσου.

ρασις. (*) Μετεφράσθη ὅμως καὶ διαίσθησις (**), πρὶν μάλιστα γίνῃ ἐν Ἑλλάδι γνωστὴ ἢ φιλοσοφία τοῦ Μπέρξον, ἣτις γνωσθεῖσα ἐπεκράτησε γενικῶς γὰ καλεῖται συνηθέστερον *φιλοσοφία τῆς διαίσθησεως*. Τινὲς δὲ ἀπέδωσαν τὴν *intuition* καὶ *διόρασις* (***) καὶ *ἐναίσθησις*. (***) Ἐξ ὧν τούτων ὑπερέχει προφανῶς ὁ ὅρος *ἐνόρασις*, τὸν ὁποῖον καὶ προέκρινα, παραθέτων ὅμως ἐν παρενθέσει καὶ τὸ *διαίσθησις*, ἐφόσον, καλῶς ἢ κακῶς, ἔχει ἤδη ἐπικρατήση—καὶ δὲν ὀφείλει τις νὰ παραγνωρίζῃ τοῦτο. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἐπιχειρηθεῖσα ἡ μετάφρασις τῆς «*Δημιουργοῦ Ἐξελίξεως*», δὲν γνωρίζω εἰς τὸ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ τελεία, εἰς τὸ ἐλογιζόμεν ὅμως ὑπεραρκῶς ἱκανοποιημένος, ἂν διεπιστοῦτο καὶ ἀνεγνωρίζετο ὅτι παρέχει αὕτη τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν, κατὰ τὸν Μπέρξον, δίδει πᾶσα μορφή δημιουργίας ἐν τῷ Κόσμῳ, ἐκφράνουσα τὸ σχῆμα τῶν ἀπαντηθεισῶν καὶ ἀντιμετωπισθεισῶν ἀντιστάσεων καὶ κωλυμάτων μᾶλλον, παρὰ τὴν ζωντανὴν εἰκόνα τοῦ δημιουργοῦ πνεύματος.

Ἀθήναι Ἀύγουστος 1924—Μάϊος 1925

ΚΩΝΣΤ. Θ. ΠΑΠΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

(*) Ὄφειλε νὰ σημειωθῇ ὅτι διὰ τοῦ *intuitio* εἶχε μεταφρασθῇ Λατινιστὶ ὁ Πλατωνικὸς ὅρος «*Ἐποπτεία*». Ἄλλ' εἶναι φανερόν ἐν προκειμένῳ ὅτι ἡ Μπέρξονικὴ ἐνόρασις πολὺ ἀπέχει τῆς ἐποπτείας.

(**) Τοῦ ὅρου *διαίσθησις* εἰς τὴν ἐννοίαν τῆς *intuition* πρῶτος ἐν Ἑλλάδι ἐποιήσατο χρῆσιν ὁ κ. Πλάτων Δρακούλης, εἰς τὸ ἔργον του «*Φῶς ἐκ τῶν ἔνδον*», πρὸ 25 περίπου ἐτῶν.

(***) Γ'. Κοκκίνη: «*Οἱ νικηταὶ ταπεινώμενοι*», σελ. 111.

(****) Χρήστου Θρακιᾶ μελέτη «*Ἡ σημερινὴ θέσις τῆς Ψυχολογίας*», Δελτίο Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, τόμος 10—1923, σελ. 162.